

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 342.4(436)"1848/1849"

Prejeto: 13. 5. 2007

Začetki ustavnosti na Slovenskem

JOŽE ŽONTAR

dr. zgodovinskih znanosti, arhivski svetnik, redni profesor v pokoju
Zoisova ul. 30, SI-4000 Kranj

IZVLEČEK

13. marca 1848 je na Dunaju izbruhnila revolucija. V sodelovanju s stanovskim centralnim odborom je izdelala vlada, posebno notranji minister Franz baron Pillersdorf ustavo, ki je 25. 4. 1848 stopila v veljavo. Razširjeni deželni stanovi so se reorganizirali v provizorične deželne zbore, največ pa so se ukvarjali z zemljiško odvezo. Državni zbor je izglasoval zakon o zemljiški odvezi ter pripravljaval ustavni osnutek. Vendar je novi cesar Franc Jožef marca 1849 sankcioniral državno ustavo, ki jo je predložil ministrski svet, državni zbor pa razpustil. Sledila je velika sprememba državne ureditve.

KLJUČNE BESEDE: Marčna revolucija 1848, zemljiška odveza, razširjeni deželni zbori, provizorični deželni zbori, t. i. Pillersdorfova ustava, Kromerjški ustavni osnutek, Marčna ustava 1849, nova organizacija oblasti, Kranjska, Koroška, Štajerska, Istra, Gorjsko-Gradišanska, Trst

ABSTRACT

THE BEGINNINGS OF CONSTITUTIONALITY IN THE SLOVENE TERRITORY

On March 13, 1848, the revolution erupted in Vienna. The government, especially Franz Baron Pillersdorf, the Minister of the Interior, in cooperation with the estate central committee, drafted a constitution that took effect on April 25, 1848. The enlarged provincial estates reorganized into provisional provincial diets and spent most of their time dealing with the issue of land redemption. The imperial diet (Reichstag) voted for the land redemption act and was involved in drawing up a draft constitution but in March 1849, Franz Joseph, the new emperor, ratified the imperial constitution that had been submitted by the council of ministers and dissolved the imperial diet. This marked the beginning of a major change in the state organization.

KEY WORDS: March Revolution 1848, land redemption, enlarged provincial diets, provisional provincial diets, Pillersdorf constitution, Kromeriz draft constitution, March Constitution 1849, authority reorganization, Carniola, Carinthia, Styria, Istria, Gorizia-Burgenland, Trieste

Stanovski deželni zbori, stanovski centralni odbor, t. i. Pillersdorfova ustava, Kromčičski ustavni osnutek*

13. marca 1848 je izbruhnila na Dunaju revolucija, ki je terjala velike spremembe državne ureditve. To je uvidel tudi cesar Ferdinand I., saj je že dan prej ukazal vrhovnemu kanclerju, vodji združene dvorne pisarne, da skliče na posvet na Dunaj zastopnike deželnih stanov. Čez dva dneva (15. 3.) je nato cesar s patentom obljubil ustavo (*Constitution des Vaterlandes*), odpravil cenzuro ter pozval, da se kolikor mogoče hitro v prid ustavi sestanejo odposlanci vseh deželnih stanov s pomnoženim zastopstvom meščanskega stanu in ob upoštevanju obstoječih deželnih ustav. Metternich kot posebej ljenje predmarčnega sistema je moral odstopiti. Zaradi izvedbe ustavne obljube je cesar imenoval odgovorni ministrski svet kot vladni in vrhovni upravni organ. Na resorne ministre so prešla odgovarjajoča pooblastila dotedanjih dvornih uradov in dvornih komisij. Spremenjena ureditev državnih poslov v vrhovnem središču tudi ni dovoljevala več funkcije državnega sveta, in tako ga je vladar odpravil.¹

Štajerski stanovi so zborovali v Gradcu že od 15. marca, ko so naslovili vlogo na cesarja, da je potrebno deželno predstavništvo na določen način izpopolniti, da bodo vsi interesi dežele po odposlancih na deželnih zborih dobili enakovredno zastopstvo. Sestajali so se v svoji dotedanji sestavi kurij do 18. aprila, potem pa so pritegnili tudi zastopnike vseh deželnoknežjih mest in trgov, pet nestanovskih veleposestnikov, po enega iz vsakega okrožja (izvolili so jih okrožni uradi), pet kmetov, po enega iz vsakega okrožja (izvolil jih je osrednji odbor Kmetijske družbe), ter člane sveta za ustavne zadeve.²

Pod pritiskom revolucionarnih dogodkov je bilo posebno žgoče vprašanje zemljiške odveze. Štajerski stanovi so izposlovali cesarjev patent (11. 4.), ki je odpravil urbarialne dajatve in zemljišča rešil vezi podložništva. V nadaljevanju pa naj bi skupaj z

nestanovskimi veleposestniki in zastopniki kmečkega stanu predložili vladarju zakon, po katerem bi bila izvedena sprememba vseh dajatev v naravi in delovnih storitev, ki so bremenila zemljišča, v denarno nadomestilo.³

Na predlog koroških deželnih stanov je cesar objavil patent z dne 25. 4., ki je določal samo spremembo dajatev v naravi in delovnih storitev, ki so bremenila zemljišča in so imela izvor v višji lastninski ali desetinski pravici, v denarno nadomestilo, ne pa odpravo teh. Šele patent 25. 5. je določil s 1. januarjem 1849 odpravo ne le v prejšnjem predpisu označenih, marveč tudi vseh drugih dajatev in storitev, ki izvirajo iz podložniške vezi, temelječih na zemljišču. Prav tako naj bi s 1. januarjem prenehale – za primerno odškodnino – veljati vse druge dajatve v naravi, kot so bile nabirka, dajatev deželno-sodnemu gospodu, odvetščina in carinska dajatev.⁴

Na Kranjskem se je sestel razširjeni deželni zbor 6. aprila, tik pred zborovanjem odposlancev stanov avstrijskih dežel na Dunaju. Stanovski odbor, ki se je prav tako razširil, je v upanju, da bo za to dobil vladarjevo soglasje, bil pobudnik, da so po vzoru sosednjih dežel pritegnili na deželni zbor tudi 9 zastopnikov mest (iz Ljubljane dva), 6 zastopnikov iz vrst profesorjev, pravnih učenjakov in neplemiških veleposestnikov (dr. Maximilijan Wurzbach, dr. Janez Bleiweis, Fidelis Terpinč, Mihael Smole, Lambert Lukmann, Jožef Mayer) ter tri zastopnike kmečkega stanu. Izvolila jih je Kmetijska družba, in sicer po enega iz vsakega okrožja. Ob otvoritvi je predsednik stanov in deželni guverner Leopold grof Welsersheimb poudaril cesarjevo voljo, da se deželni stanovi ohranijo in utrdijo. Če naj bi dosegli namen, za katerega so poklicani, morajo biti zakonit organ vseh razredov državljanov, po katerem bi lahko vladi sporočali svoje želje v zvezi z ustavo in upravo domovine. Zato so predlagali glede na to, da municipalna mesta, neplemiški veleposestniki in kmečki stan dotlej v deželnih zborih sploh niso bili zastopani, naj vsako municipalno mesto pridobi pravico do enega zastopnika na deželnem zboru. Neplemiški veleposestniki naj bi tudi iz svojih vrst izvolili v vsakem okrožju primerno število zastopnikov. Prav tako naj bi kmečki stan pošiljal zastopnike v deželni zbor, te pa naj bi – ustrezno število – v vsakem okrožju izvolili kmetje sami. Volilni upra-

* Uporabljene kratice:

- PGS: Politische Gesetzsammlung
- RGB: Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich
- LGBl: Landesgesetz- und Regierungs-Blatt

¹ PGS 1848, št. 29; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 33; Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark 30, št. 21; Laibacher Zeitung 18. 3., 21. 3., 6. 4., 8. 4. 1848.

² Ilwof: Der provisorische Landtag, str. 16.

³ Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark 30, št. 31; Vilfan: Zemljiška gospodstva, str. 232.

⁴ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibcher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien, 30, št. 65, 100; Laibacher Zeitung 3. 6. 1848; Vilfan: Zemljiška gospodstva, str. 232.

vičenci naj bi bili moški, in to polnoletni, nekaznovani, cenzus pa je bil določen s 15 gld. zemljiškega davka. Zaenkrat pa o vsem tem niso odločali, ker naj bi počakali na posvetovanje stanovskih odposlancev avstrijskih dežel na Dunaju, ko naj bi zvedeli za poglede preostalih deželnih stanov na nameravano povečanje zastopstva iz meščanskega in kmečkega stanu, da bi lahko oblikovali po možnosti enake predloge kot druge dežele. Pričakovana uredba ministrstva za notranje zadeve (z dne 4. 4.) je prišla v naslednjih dneh in je pooblašala stanove, da se posvetujejo in sklenejo, na kakšen način bi bili na obravnavah deželnega zbora udeleženi zastopniki inteligence, industrije, kmečkega stanu in neplemiških veleposestnikov.⁵

Pod vtisom napada podložnikov gospodstva na grad Ig v noči z 22. na 23. marec in ob priznavanju hude nevarnosti, "*ki je grožila ne le posameznim članom stanov, marveč blaginji vse dežele*", je kranjski deželni zbor glede tlak, urbarnih dajatev in desetih, temelječih na zemljišču, izjavil, da potrebuje dežela čim hitrejšo, za podložnika in desetinskega zavezanca ugodno, toda popolno odvezo vseh kmečkih ali urbarnih ter desetinskih dajatev s primerno odškodnino, ki bi jo bil dolžan podložnik oziroma desetinski zavezanec upravičencem. Monarha so prosili, naj zanesljivo že na naslednjem zborovanju stanov vseh dežel predloži v razmislek primeren zakonski osnutek. Medtem so se o tovrstnih predlogih pri stanovih že posvetovali in dokler ne bi bili ti predlogi izročeni in z zakonom rešeni, naj bi deželne oblasti s potrebnimi sredstvi skrbale, da bodo upravičenci zakonito zaščiteni in ohranili svoje pravice. Da bi podeželsko prebivalstvo pomirili, so stanovi natisnili tudi poseben razglas v slovenskem jeziku.

Razširjeni stanovski odbor je nato 10. maja prosil vladarja za odvezo vseh dajatev v naravi, delovnih storitev ter denarnih dajatev, ki bremenijo podložniške posesti, po taki tarifi, da ne bo prikrajšan nobeden, niti zemljiška gosposka niti podložnik. O vrsti in načinu te odveze pa se bodo posvetovali v posebnem svetu, razširjenem z nestanovskimi veleposestniki ter s člani kmetskega stanu. Patent za Kranjsko je cesar podpisal 23. maja in je bil podoben patentu za Koroško: z zadnjim decembrom naj prenehajo vse na zemljišču temelječe dajatve v naravi, delovne storitve ter denarne dajatve, vključno s pristojbinami ob spremembi posesti, in ki izvirajo iz višje lastnine ali desetinske

pravice kot tiste, ki izhajajo iz enakega naslova in sicer za primerno odškodnino; te sta upravičencem dolžna podložnik in desetinski zavezanec. Razložek je bil med drugim v tem, da je kranjski patent še predvideval glede odškodnine zakonski predlog z nestanovskimi veleposestniki in zastopniki kmečkega stanu razširjenih deželnih stanov, dva dneva poznejši koroški patent pa je že govoril o tem, da primerno odškodnino določi državni zbor. Podeželskega prebivalstva pa to ni zadovoljilo, ker je pričakovalo, da bo prišlo do odveze brez odškodnine, ki bi bremenila bivše podložnike, kot se naj bi to domnevno zgodilo v Galiciji, na Hrvaškem in Ogrskem, kjer naj bi država prevzela povračilo odškodnine. Enako pričakovanje je izražal tudi članek *Splošni glas podeželskega ljudstva kranjske dežele*, objavljen v časopisu Laibacher Zeitung ter napovedoval, da se bodo v zadevah, ki se jih tičejo, branili pred samovoljo stanov.⁶

Kranjski stanovi so 6. aprila tudi predlagali, naj bosta zaradi izboljšave sodstva, tako civilnega kot kazenskega, uvedeni javnost in ustnost, to naj bi namreč popolnoma ustrezalo razmeram tedanjega časa glede na izobrazbo ljudstva. S tem bi lahko dosegli hitrejšo, manj potratno ter pomirjajočo sodno obravnavo. Povečalo naj bi se število ljudskih šol. Poudarili so tudi nekaj nacionalnih zahtev: Ker je bil kmet po večini več le svojega maternega jezika, naj bi bili zakoni in uredbe objavljeni ne le v nemškem, ampak tudi v slovenskem jeziku, uradniki vseh organov, ki vzdržujejo stike z ljudstvom, pa bi morali popolnoma obvladati deželni jezik. Slovenščina naj bi bila na splošno uvedena kot učni jezik v osnovne šole, v trivalkah pa naj bi bil pouk praviloma le v slovenskem jeziku, toda na željo občin tudi hkrati v nemškem jeziku. To naj bi veljalo kot pravilo tudi v normalnih glavnih šolah. Vsestransko naj bi bil vpeljan t. i. ilirski pravopis, kakršen je bil že uveljavljen v Primorju in na Štajerskem.⁷

Pobudo na državni ravni pa so prevzeli deželni stanovi Avstrije pod Anižo, ki so povabili na Dunaj na stanovski centralni odbor odposlance stanov preostalih dežel. Vabljeni pa so bili le stanovi z avstrijskega dela monarhije, pa še ti niso prišli vsi.

⁵ AS 2, IV, šk. 7, fasc. 2–1, 2, št. 190/1848; šk. 69, fasc. 7–1, št. 234/1848; Laibacher Zeitung 1. 4., 8. 4. 1848; Rah-ten: Der Krainer Landtag, str. 1740.

⁶ AS 2, IV, šk. 69, fasc. 7–1, št. 488, 489/1848; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 106; Laibacher Zeitung 8. 4., 13. 5., 8. 6., 21. 6. 1848; Vilfan: Zemljiška gospostva, str. 232; Grafenauer, Slovenski kmet v letu 1848, str. 7–68; Granda: *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*, str. 137–138.

⁷ AS 2, IV, šk. 69, fasc. 7–1, št. 234/1848; Laibacher Zeitung 8. 4. 1848; Apih: *Slovenci in leto 1848*, str. 81–82.

Potrebno je poudariti, da od generalnih deželnih stanov zgodnjega novega veka ni bilo sklicano skupno predstavništvo vseh ali dela habsburških dežel. Kranjske stanove so zastopali Andrej grof Hohenwart, baron Codelli, dr. Matija Burger in dr. Jožef Orel, koroške Karel grof Lodron, pl. Tschabuschnigg, dr. Janesch in Thaler, štajerske grofje Attems, Gleispach in Stubenberg, pl. Kalchberg, Al. Nord in dr. Wasserfall. Iz Primorja, z izjemo Trsta, niso prišli odposlanci. Poleg svojih članov so deželni stanovi poslali zastopnike tudi iz vrst meščanskega stanu in deloma tudi iz vrst neplemiških veleposestnikov. To je dalo centralnemu odboru značaj novega reformiranega stanovskega predstavništva.⁸

Centralni odbor je zasedal med 10. in 17. aprilom 1848. Ukvarjal se je predvsem z vprašanji novih deželnih ustav, reforme občinskih redov ter zemljiške odveze. Deželnim stanovom je sicer priznal pravico do iniciative za spremembo deželnih ustav, odločitve o tem pa pridržal za državne oblasti.⁹

V sodelovanju s stanovskim centralnim odborom je izdelala vlada, posebno notranji minister Franz baron Pillersdorf, ustavo. Kot "*Ustavna listina avstrijskega cesarstva*" je začela veljati 25. aprila 1848. Vzor so bile ustave nemških držav in Belgije iz leta 1830. Ustava je vsebovala med splošnimi določili zagotovilo vsem narodom o nedotakljivosti njihove nacionalnosti in jezika, v posebnem poglavju pa katalog državljanskih in političnih pravic. Tako je jamčila svobodo veroizpovedi in vesti, osebno svobodo, varstvo pred nezakonitim odvzemom prostosti, svobodo govora in tiska, tajnost pisem, pravico do peticije, pravico ustanavljati društva, pravico izselitve, pravico do posesti zemljišča, do izvajanja vsake zakonito dovoljene pridobitne dejavnosti ter do dostopa do vseh uradov in časti, enakost pred zakonom, varstvo sodnikov pred odpustom ali prestavitvijo, javno in ustno pravosodje ter uvedbo porotnih sodišč v kazenskem sodstvu. Pravosodni minister je z dekretom 26. junija predpisal uvedbo slovenskega jezika v uradno uporabo sodnih oblasti v celjskem in mariborskem okrožju. Listine, ki so jih morali zapisati za stranke, so morali na njihovo zahtevo sestaviti v slovenskem jeziku. Odpravki sodnih odločb so morali biti kot do tedaj v nemškem jeziku, na zahtevo strank pa so jim morali brezplačno izročiti prevod v slovenskem jeziku.¹⁰

Zakonodajalca sta bila cesar in državni zbor skupno. Zbor je imel pravico do zakonske iniciative, ni pa se imel pravice sklicati sam, poleg tega je imel cesar s svojo neomejeno pravico do sankcije možnost absolutnega veta. Državni zbor je bil organiziran v dveh zbornicah. Senat so sestavljali člani cesarske hiše, člani, ki jih je imenoval cesar dosmrtno, ne glede na stan in rojstvo, ter 150 članov, ki so jih izvolili najpomembnejši veleposestniki iz svojih vrst. Poslanska zbornica (383 članov) se je oblikovala izključno na podlagi volitev. Izvršna oblast je pripadala le cesarju, ta pa je imenoval tudi vse državne uradnike, tudi ministre.

Končno naj bi bila vsa politična uprava in sodstvo poddržavljena, zemljiška gospodstva pa naj bi povsod zamenjale državne oblasti. Že pred revolucijo je ponekod (med drugim v ljubljanskem in tržaškem guberniju) zajelo poddržavljenje tudi spodnjo raven politične uprave in sodstva, to pa je bilo v skladu z zahtevo po popolni odpravi vmesnih oblasti. Ustava ni spreminjala obstoječe upravne razdelitve države, dosledno pa je upoštevala načelo delitve oblasti.

Ustava je v posameznih deželah stanovom zagotavljala njihovo ureditev in dejavnost. Za zagotavljanje posebnih interesov okrožij in okrajev naj bi zakonodaja določila lastne samoupravne ureditve. Občinske "ustave" bi morale zagotavljati, da bodo v občinah zastopani vsi interesi njenih članov.¹¹

V Prekmurju, ki je bilo del Ogrske, obravnavana ustava ni začela veljati, veljala je ustava, ki jo je sprejel ogrski parlament 11. aprila in jo je cesar sankcioniral.

Provizorični volilni red za državni zbor z dne 9. 5. je določal, da se za senat izvoli izmed veleposestnikov na Štajerskem 9, na Koroškem 3, na Kranjskem 4 in v Primorju 4 člane (merilo je bilo višina obdavčitve). Za poslansko zbornico je bilo predvidenih na Štajerskem 19 članov in v Gradcu 2, na Koroškem 6 in v Celovcu 1, na Kranjskem 9 in v Ljubljani 1 ter v Primorju 9 in v Trstu 2 in Gorici 1 član (merilo je bilo število prebivalstva). Navedena mesta so predstavljala za sebe volilna območja, da bi prišli tako do veljave posebni interesi trgovskega in obrtniškega prebivalstva. Volit-

mark 30, št. 82; Laibacher Zeitung 12. 9. 1848.

⁸ Apih: *Slovinci in leto 1848*, str. 155–156.

⁹ Brauner: *Die Verfassungsentwicklung in Österreich*, str. 88–90.

¹⁰ Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steier-

¹¹ PGS 76, št. 49; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien, 30, št. 68; Provinzial Gesetz-sammlung für das Herzogthum Steiermark 30, št. 40; Brauner: *Die Verfassungsentwicklung in Österreich*, str. 90–93.

ve za poslansko zbornico so bile indirektne, volilci so volili volilne može, ti pa poslance po sistemu absolutne večine. Dežele so bile razdeljene na volilne okraje, ti pa na volilne distrikte. Volilno pravico so imeli moški državljani, ki so izpolnili 24. leto starosti, morali so vsaj že 6 mesecev imeti v volilnem okraju stalno bivališče, delavci, ki so prejeli dnevno ali tedensko plačo, niso imeli volilne pravice.¹²

Ponovni val revolucije 15. maja je izsilil ustavno spremembo. Državni zbor je bil reorganiziran – ena zbornica brez senata – pripravil pa naj bi novo ustavo. Ustava z dne 25. 4. je bila razglašena za provizorij. Zato so postale določbe v provizoričnem volilnem redu z dne 9. 5. o volitvah za senat neveljavne. Z uredbo ministrstva za notranje zadeve so 30. maja razširili krog volilnih upravičencev tudi na delavce, ki so prejeli dnevno ali tedensko plačo.¹³

Volitve poslancev za državni zbor so bile od drugega junijskega do prvega julijskega tedna, odvisno od dežele. To so bile druge parlamentarne volitve na Slovenskem, prve so bile meseca maja za nemško narodno skupščino v Frankfurtu. Seveda tedaj niso volili v Prekmurju in nekdanji Beneški Istri, ker ogrski del države in ozemlja, pridobljena po campoformijskem miru, niso štela k Nemški zvezi.¹⁴

Glede poslancev, ki so bili na podežlju izvoljeni v dunajski državni zbor, je imel dr. Janez Bleiweis mnogo pomislekov. Ko je kot predsednik na izrednem občnem zboru Slovenskega društva (22. 11. 1848) ocenjeval te volitve, je ugotavljal, da je podeželsko prebivalstvo volilo po večini take poslance, ki niso imeli nobenega pojma o tem, o čemer so razpravljali v državnem zboru, da celo ob vprašanju desetine in tlake ne bi mogli ničesar utemeljenega navesti, pa tudi o vseh preostalih, za deželo zelo pomembnih zadevah, niso imeli prav nobenega pojma. Nacionalno vprašanje je bilo takim poslancem povsem španska vas in vendar so

nacionalne pravice tako pomembne in zadevajo v svojih posledicah blaginjo najpreprostejšega kmeta nič manj kot njihova desetina in tlaka.¹⁵

Vlada je pričakovala predloge deželnih stanov o najpomembnejših deželnih interesih še pred sklicem državnega zbora. Prej pa je bilo treba rešiti vprašanje sestave deželnih zborov. Da bi upoštevali glavne deželne interese, so jih morali oblikovati iz zastopnikov posameznih interesov, torej tudi inteligence, industrije, neplemiških veleposestnikov in kmečkega stanu, za to pa je bilo potrebno popolno preoblikovanje stanovskih institucij. V deželah, v katerih te do tedaj niso obstajale, jih je bilo treba na novo oblikovati. Do najsposobnejših poslancev bi prišli na podlagi svobodnih volitev – izbrali bi jih izmed tistih, ki so bili povezani s skupnim interesom. Pri tem so imeli glavno vlogo razširjeni stanovski odbori; ti so morali poskrbeti za oblikovanje in volitve provizoričnih deželnih zborov. To in pa sklic provizoričnih deželnih zborov so odslej izpeljali stanovi sami, seveda z dovoljenjem ministrstva.

Na Štajerskem so provizorični deželni zbor oblikovali po postavljenih načelih tako, da ga je sestavljalo 90 voljenih članov, od teh tretjina veleposestnikov, vpisanih v deželno desko (20 plemiških, vključno z duhovsko klopjo, 10 neplemiških), tretjina poslancev meščanskih občin, tudi z zastopniki univerze, Joanneuma in pomembnejše industrije ter tretjina poslancev podložnega posestnega stanu. Volili so v začetku junija po kurijah, posredno, ustno in javno. Volilno pravico so imeli moški, splošna pogoja zanjo pa sta bila samostojnost in polnoletnost, za volitve v posamezne kurije pa so obstajali še posebni pogoji. Tako je za mestno kurijo obstajal izjemno visok census, 300 gld., v podeželskih občinah pa le 3 gld. Poslance kmečkega stanu so volili po posameznih volilnih okrajih. Sistem kurij in cenzusa je zagotavljal nekdanjim deželnim stanovom in premožnemu meščanstvu večino v deželnem zboru. Ministrstvo za notranje zadeve je potrdilo volilni red, volitve pa so potekale med 5. in 10. junijem.¹⁶ Na Koroškem so 63-članski provizorični deželni zbor volili 23. in 24. junija.¹⁷

Na Kranjskem je razširjeni stanovski odbor 10. maja izvolil svet. Njegovi nalogi sta bili, da se v smislu ustavnega patenta posvetuje o času primer- nih spremembah dotedanje stanovske ustave in da pripravi predlog, ki bi ga predložili državnemu

¹² Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien, 30, št. 79; Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark 30, št. 47; Laibacher Zeitung 16. 5. 1848.

¹³ PGS 1848, št. 65; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien, 30, št. 101; Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark 30, št. 63; Laibacher Zeitung 3. 6., 15. 6. 1848.

¹⁴ Melik: Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem, str. 69–134; Velidova: Volitve v avstrijski državni zbor, str. 431–439.

¹⁵ Laibacher Zeitung 25. 11. 1848.

¹⁶ Ilwof: Der provisorische Landtag, str. 22–32; Gottsmann: Der Reichstag 1848/49 und der Reichsrat 1861 bis 1865, str. 575; Apih: *Slovenci in leto 1848*, str. 166–178.

¹⁷ Binder: Der Kärntner Landtag, str. 1719.

zboru. Na seji 2. in 3. junija je odbor sklenil oblikovati deželni zbor provizorično po štajerskem vzoru iz treh delov, ki naj bi predstavljali glavne deželne interese: 18 članov bi bilo iz vrst veleposestnikov, takih, ki so bili doslej upravičeni do navzočnosti na deželnih zborih, ter neplemiških veleposestnikov, vključno z duhovsko klopjo, 14 članov bi bilo poslancev mest in trgov, rudarsko-železarske industrije in intelligence, 18 članov pa bi bilo iz vrst podložnih zemljiških posestnikov iz vse dežele. Člane prve skupine so volili v Lontovžu 13. junija vsi veleposestniki, vpisani v deželno desko, tako stanovski kot nestanovski, ki so bili polnoletni in so od svoje posesti plačevali letni davek v višini najmanj 100 gld. Volilna pravica je pripadala le moškim in so jo lahko izvajali samo osebno. Člane druge skupine so volili mesto Ljubljana (6 poslancev), substitucija rudarskega sodišča v Ljubljani (2 poslanca), mesta Kamnik, Kranj, Novo mesto, trg Tržič – torej le kraji, ki naj bi imeli dejansko mestne interese ter v katerih sta se uveljavili industrija in trgovina –, licej in gimnazija v Ljubljani ter rudniški urad v Idriji (po enega poslanca), člane tretje skupine pa so volili podložni zemljiški posestniki po volilnih okrajih.¹⁸

Minister za notranje zadeve je v uredbi z dne 5. 6. 1848 pojasnil glavne zakonodajne naloge bodočega državnega zbora in s tem v zvezi tudi naloge deželnih zborov. *"Ministrstvo napeto pričakuje v prvi vrsti predloge stanov, da bi jih lahko ocenilo in jih vsaj v svojih osnovnih značilnostih predložilo v zakonskem osnutku državnemu zboru. Prav tako je željeno, da bi stanovi sporočili svoje poglede ne le v zadevah, glede katerih se pričakuje njihove določene predloge in sicer posebno glede sprememb deželnih ustav, kakor tudi o načinu odškodnine za zemljiška bremena, ki so bila proglašena za odvezana, marveč da posredujejo svoje izkušnje tudi v drugih nujnih zadevah zakonodaje. Kolikor bi o kakem vprašanju zbrali gradiva ali pripravili predpela, naj jih s svojim spremenim mnenjem pošljejo na Dunaj."*¹⁹

Na Štajerskem je provizorični deželni zbor zasedal od 13. junija do 17. avgusta ter od 6. do 8. novembra in obravnaval predvsem tri vprašanja: zemljiško odvezo, občinski red in bodočo organizacijo deželnega zbora. Za vse tri zadeve je državnemu zboru predložil kljub kratko odmerjenemu času podrobno izdelane zakonske osnutke, seveda pa jih v zboru niso več obravnavali. Ker je imel seje, še

ko je zasedal državni zbor, so se odzvali tudi na njegove razprave. Tako je deželni odbor protestiral proti obema predlogoma za razdelitev dežele, sam pa je predvidel delitev dežele na dve nemški in eno slovensko okrožje.²⁰

Koroški provizorični deželni zbor je zasedal od 17. julija do 8. septembra ter obravnaval zemljiško odvezo, občinsko reformo, deželno ustavo, odpravo patrimonialnega sodstva in šolske zadeve. Posamezna stališča so se močno razlikovala, le pri vprašanju, ali naj bi Koroško uveljavili kot lastno deželo (kronovino), je obstajalo široko soglasje. Deželni zbor se je odzval tudi na razpravo v državnem zboru o razpustitvi obstoječih dežel. Zavrnil je predlog o *"ponižanju dežele na departma"* ali delitvi dežele na nacionalni osnovi. Pripravil je tudi nekaj zakonskih osnutkov.²¹

Na Kranjskem je razširjeni stanovski odbor sklical provizorični deželni zbor za 19. junij. Obravnaval naj bi najpomembnejše deželne interese, kot dokončno organizacijo deželnih stanov, način odveze vseh na zemljiščih temelječih urbarialnih in desetinskih dajatev ter bodočo komunalno in samoupravno ureditev. V skladu z zahtevami patenta z dne 23. 5. je poseben svet že izdelal predlog o načinu odveze desetinskih, tlačanskih in drugih urbarialnih dajatev oziroma storitev, v pripravi je bil novi, na širši, liberalnejši osnovi temelječi predlog občinske "ustave" tako za mesta in trge kot tudi za podeželje. Prvič se je zgodilo, da je nekdo (Mihael Ambrož, poslanec volilnega okraja Višnja Gora) prevajal nemške govore poslancev v slovenščino, dva poslanca kmečkih posestnikov pa sta govorila v slovenščini. Na deželnem zboru so že v uvodu močno kritizirali sestavo deželnega zbora, potem pa se je ta razbil ob vprašanju kmečkega zastopstva in sploh ni obravnaval predloga o načinu odveze. Ne glede na to je razširjeni stanovski odbor poslal ministrstvu za notranje zadeve na Dunaj osnutek zakona o odškodnini za zemljiške in desetinske gosposke ter posebej poudaril upravičenost do primerne odškodnine. Prosil je, da vzame ministrstvo upravičence v zaščito, *"ker kolikor je mogoče sklepati po doslej znanih izidih volitev za državni zbor, bodo v njem veleposestva, vpisana v deželni deski, ostala dejansko brez zastopstva."*²²

¹⁸ AS 2, IV, šk. 69, fasc. 7–1, št. 488/1848, 489/1848; Laibacher Zeitung 13. 5., 6. 6., 8. 6., 15. 6., 17. 6. 1848.

¹⁹ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 109; Laibacher Zeitung 13. 6. 1848.

²⁰ Ilwof: Der provisorische Landtag, str. 33–138; Gottsmann: Der Reichstag 1848/49 und der Reichsrat 1861 bis 1865, str. 575; Stöckl: Der steiermärkische Landtag, str. 1683; Apih: *Slovinci in leto 1848*, str. 257, 163–178.

²¹ Gottsmann: Der Reichstag 1848/49 und der Reichsrat 1861 bis 1865, str. 575; Apih: *Slovinci in leto 1848*, str. 163–166.

²² AS 2, IV, šk. 69, fasc. 7–1, št. 488/1848, 489/1848; gl. tudi

Na Goriškem se deželni zbor ni sestel. Sicer so pripravljali volitve po kurialnem sistemu, hkrati pa je bilo na podlagi cesarjevega sklepa z dne 19. aprila sklicano staro stanovsko zborovanje goriške grofije; potem so zastopniki te korporacije zahtevali za veleposest polovico sedežev v provizoričnem deželnem zboru. Notranje ministrstvo je odklonilo sklic takega deželnega zbora z utemeljitvijo, da je neposredno predvidena otvoritev ustavodajnega državnega zbora.

V Istri zaradi različnih zgodovinskih situacij posameznih deželnih delov in pomanjkanja stanovske tradicije provizorični deželni zbor ni bil sklican.

Državni zbor, ki naj bi sprejel ustavo, je zasedal od 22. julija 1848 na Dunaju, po oktobrski vstaji v prestolnici pa v moravskem Kroměřížu. Na predlog Hannsa Kudlicha z dne 26. julija je postala zemljiška odveza tudi v državnem zboru nesporna nujnost, predmet spora pa je bilo vprašanje odškodnine. Načelni sklep o zemljiški odvezi je bil razglašen 31. avgusta, pri tem je bilo v zvezi z odškodnino v državnem zboru še vedno le na splošno govor o tem, da bi nekatere obveznosti odpravili s plačilom odškodnine, druge brez tega. Potem ko je bil zakon končno izglasovan, ga je cesar naslednjega dne, 7. septembra, podpisal kot svoj akt. S patentom o zemljiški odvezi je bilo določeno, da se podložništvo in razmerja med zemljiškimi gospodi in podložniki z vsemi zadevnimi predpisi nehajo, prav tako pa so sama zemljišča odvezana vseh dolžnosti, temelječih na fevdalnem razmerju. Razen razmerij, izvirajočih iz zemljiškega gospostva v ožjem pomenu besede, vključno z gorskim gospostvom, so bile odpravljene tudi obveznosti in pravice iz desetinskega, zaščitnega, odvetniškega in vaškega gospostva. Patent je določil tudi druga osnovna načela zemljiške odveze. Nadaljnja določila pa je vseboval patent z dne 4. 3. 1849, torej datiran z istim dnem kot oktroirana ustava. Kolonata ta določila niso zajela.²³

Odprava podložniške vezi na podlagi patenta z dne 7. 9. 1848 je imela za posledico, da so morali poskrbeti za novo organizacijo lokalnih oblasti. Na

slovenskem območju so patrimonialne oblasti do tedaj obstajale še na Štajerskem in v celovškem okrožju. Te so morale do uvedbe deželnoknežjih oblasti sodstvo in politično upravo provizorično še nadalje izvajati in zanjo jamčiti, toda na državne stroške, vendar so to obveznost zelo pomanjkljivo opravljale. Po pojasnilu notranjega, pravosodnega in finančnega ministra je lahko tako obsežno in drago preoblikovanje oblasti zaživel le postopoma. Na Kranjskem in v beljaškem okrožju pa so morala dotedanja zemljiška gospostva, ki so po večini še vodila zemljiškoknjižne urade, te še naprej voditi do organiziranja zadevnih deželnoknežjih organov. Sicer pa so obstajali tu deloma deželnoknežji okrajni komisariati deloma deželnoknežje delegirane oblastne okrajne gosposke.²⁴

Za izdelavo osnutka ustave je državni zbor izvolil ustavni odbor, v katerem so bili zastopani po trije poslanci iz vsakega gubernijskega območja. Med tridesetimi člani odbora (izvoljen 1. 8. 1848) je bilo kar pet Slovencev – dva Štajerca (Fran Miklošič in pravnik Jožef Krajnc/Krainz, ki je pozneje postal znan kot pisec prvega sistema avstrijskega civilnega prava, dva poslanca iz kranjsko-koroškega gubernija, okrajni komisar v Radovljici Miha Ambrož in odvetnik Matija Kavčič, iz Primorja pa okrajni komisar Anton Gorup). Pri posvetovanjih ustavnega odbora sta izmed Slovencev najbolj izstopala Kavčič in Krajnc.²⁵

Ustavni odbor je obravnaval v dveh ločenih oddelkih katalog temeljnih pravic ter preostale dele ustave. Kroměříški ustavni osnutek je temeljil na ljudski suverenosti, zato so obravnavi temeljnih pravic namenili poseben pomen, zlasti glede določbe, da vsa državna oblast izhaja iz ljudstva. Med splošnimi določili je bilo ključno vprašanje razdelitev monarhije. Dana sta bila dva predloga, na podlagi katerih naj bi historične ozemeljske tvorbe (dežele) razpustili. Po enem naj bi uvedli departmaje po francoskem vzoru, kar bi omogočilo večjo centralizacijo, po drugem pa naj bi razdelili državo po narodnostih. To so zahtevali nacionalni programi številnih narodov, tudi slovenskega. Na priprav-

7–2, 10; Laibacher Zeitung 6. 6., 8. 6., 24. 6. 1848; Apih: *Slovinci in leto 1848*, str. 157, 160–163; Gottsmann: *Der Reichstag 1848/49 und der Reichsrat 1861 bis 1865*, str. 576.

²³ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 188; 31, št. 69; Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark 30, št. 109; RGBl 1849, št. 152; Laibacher Zeitung 24. 3., 27. 3., 29. 3., 31. 3., 5. 4. 1849; Amtsblatt zur Laibacher Zeitung 20. 9. 1849; Vilfan: *Zemljiška gospostva*, str. 232–233; Apih: *Slovinci in leto 1848*, str. 183–195; Krošl, *Zemljiška odveza na Kranjskem*.

²⁴ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 197; Provinzial-Gesetzsammlung für das Herzogthum Steiermark 30, št. 115; Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung 28. 9. 1848. Isto v: Amtsblatt zur Laibacher Zeitung 30. 9., 3. 10. 1848; Laibacher Zeitung 27. 11. 1849; Vilfan: *Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje*, str. 169.

²⁵ Laibacher Zeitung 5. 10. 1848; Vilfan: *Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje*, str. 166; Apih: *Slovinci in leto 1848*, str. 183.

ljalnih sestankih ožjega odbora so obravnavali obe možnosti in ju zavrnila. Le predlog, ki je temeljil na načelu historičnih dežel je bil predložen širšemu odboru. Kavčič, ki je že 24. avgusta v državnem zboru nastopil za razdelitev historičnih dežel, se je tudi v debati v odboru izrekel proti ohranitvi takih dežel. V svojem načrtu za razdelitev avstrijskih dežel na 14 enot je predvidel tudi Združeno Slovenijo. Manj radikalni Krajnc je izrecno izjavil, da podpira Kavčičev predlog, kolikor zadeva slovenski del Štajerske, da pa ne bo glasoval za delitev Koroške, ker je tu ločitev narodnosti teže izvedljiva kot na Štajerskem, kjer je jezikovna meja precej določna. Z glasovanjem dne 25. 1. 1849 je ustavni odbor sprejel razdelitev avstrijskega dela monarhije po historičnem načelu na 14 dežel. Na ozemljih s slovenskim prebivalstvom bi bile dežele Štajerska, Koroška, Kranjska in Primorje. Niso pa bili pri tem dosledni, ker so gubernijsko območje Primorje razglasili za deželo in ne Istre, Goriške in Gradišanske, ki so to območje sestavljale. Če izvzamemo Tirolsko je taka razdelitev prišla tudi v osnutek ustave. Dežele so tako ostale osnovne ustavno-pravne celote.

Večje dežele so razdelili na okrožja, in sicer tako, da je bilo v okrožju po 400.000 do 500.000 prebivalcev. Razdelitev je prišla v poštev v šestih deželah, v deželah s slovenskim prebivalstvom pa le na Štajerskem. Tam naj bi nastali dve okrožji. Sklenjeno pa je bilo, da bo razmejitev okrožij določil državni zakon, upoštevaje kolikor bo le mogoče narodnost.²⁶

Ustavni osnutek je predvidel federalistično razdelitev zakonodajne pristojnosti. Izvajal bi jo cesar na državni ravni skupaj z državnim zborom, v deželah pa skupaj z deželnimi oziroma okrožnimi zbori. Sklepom vseh zborov je moral cesar kot skupni državni organ s sankcijo podeliti zakonodajno moč. Pri sprejemanju zakonskih sklepov naj bi imel le pravico do odločilnega veta. Da bi državni zbor upošteval federalistično strukturo, je bil zanj predviden sistem dveh zbornic, poleg ljudske še deželne. Poslanci ljudske zbornice naj bi bili voljeni na osnovi neposredne volilne pravice po večinskem načelu, poslance deželne zbornice pa bi volili deželni in okrožni zbori.

Izvršna oblast je sicer pripadala cesarju samemu, kot tudi imenovanje državnih ministrov in vrhov deželne uprave, izvajali pa bi jo ministri, ki so bili parlamentu politično ter državnemu sodišču kot ustavnemu sodišču pravno odgovorni. Vlada,

ne pa cesar, je dobila državni svet kot posvetovalni organ. Pri deželni upravi je prišlo do novosti, sprejete na podlagi intenzivnih pogovorov, in sicer naj bi območja dežel predstavljala tudi državna upravna območja, torej bi ta nadomestila gubernije, gubernije pa naj bi odpravili. V deželah, razdeljenih na okrožja, naj bi bil izvršilni organ namestnik, sicer pa deželni glavar. Omenjeni izvršilni organ naj bi skrbel ne le za državno, ampak tudi za deželno vrhovno upravo. Zanj naj bi bil odgovoren deželnemu zboru. Za okrožno predstojništvo z okrožnim predstojnikom ni bila predvidena tovrstna odgovornost okrožnemu zboru, ker okrožni zbor ne bi bil le zakonodajni organ, marveč izrecno tudi organ uprave, in sicer glede njemu prepuščenih državnih in deželnih zadev.²⁷

Oktroirana marčna ustava, nova organizacija državnih oblasti

Potem ko so cesarske sile zavzele Dunaj, je bila nova vlada pod ministrskim predsednikom knezom Felixom Schwarzenbergom odločena revolucijo končati. Do spremembe je prišlo tudi na prestolu, 2. decembra se mu je odpovedal Ferdinand I, nasledil ga je osemnajstletni Franc Jožef. Novi cesar je v nastopnem manifestu ponovno zagotovil enakost vseh državljanov pred zakonom. Toda odnos med cesarjem in ministrskim svetom na eni ter državnim zborom na drugi strani so postali na prehodu 1848/49 že zelo napeti. Osrednja sporna točka je postal člen ustavnega osnutka o ljudski suverenosti. O tem se je razpisal tudi politični tisk. Njegova formulacija ni pomenila nič manj kot določitev parlamentarne namesto ustavne monarhije. To ter možnost omejitve pravic monarha pa je bilo povsem v nasprotju z obstoječim sistemom oblasti kot s stališči ministrskega sveta in cesarja. Potem se je ministrski svet odločil, da bo po posvetih s cesarjem sam izdelal ustavo. Predlog, ki ga je pripravil novi notranji minister, grof Franz Stadion, je cesar skupaj s patentom o političnih pravicah sankcioniral, datirano nazaj na dan 4. 3. 1849, ko je kroměříški državni zbor izglasoval osnutek ustave. Hkrati (7. 4.) je cesar državni zbor razpustil, pri tem pa se je skliceval na to, da gremij svoje naloge ni izpolnil. "*Državna ustava za avstrijsko cesarstvo*" je veljala za celo monarhijo, čeprav so na Ogrskem in v Gornji Italiji boji še trajali.²⁸

²⁶ Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje, str. 166–168.

²⁷ Brauner: Die Verfassungsentwicklung in Österreich, str. 106–110, 118–120.

²⁸ RGBI 1849, št. 150, 151; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouverne-

Probleme je povzročala tudi pripadnost Avstrije z delom državnega ozemlja Nemški zvezi. Novembra 1848 je namreč nemška narodna skupščina v Frankfurtu začela obravnavati nemško državno ustavo, ki je zvezo držav preoblikovala v zvezno državo z značajem nacionalne države. Tako sta 2. in 3. člen določala, da ne sme biti noben del nemške države združen z nenemškimi deželami v eno državo. Kolikor ima nemška dežela z nenemško deželo istega državnega poglavarja, je treba urediti razmerje med obema deželama po načelih čiste personalne unije.

Avstrijsko notranje ministrstvo je že ob razpisu volitev za nemško narodno skupščino 19. aprila 1848 izjavilo, da se Avstrija ne more nikoli popolnoma odpovedati posebnim interesom svojih različnih, Nemški zvezi pripadajočih ozemelj, da ne more privoliti v brezpogojno podreditev zvezni skupščini ter da se ne more odpovedati samostojni notranji upravi. 13. novembra je kranjski razširjeni stanovski odbor ugotavljal, da bi se morale na podlagi tega avstrijske dežele, ki so doslej pripadale Nemški zvezi, zlit v Nemčijo, preostale pa bi bile prepuščene svoji usodi. Poudaril je, ne da bi zanikal prednosti Nemške zveze držav, da *"je nadaljnji obstoj združene Avstrije nujnost, ki je ni mogoče zanikati. Narodni skupščini v Frankfurtu ne morejo priznati pravice, da bi razpolagala z avstrijskimi deželami, od katerih največji del ni nemškega rodu. Kranjska s svojim slovanskim prebivalstvom je sicer brez simpatije in proti svojemu prepričanju, le iz spoštovanja do zakonite oblasti, ki je uvedla volitve za Frankfurt, volila poslance za nemški parlament; te volitve moremo sedaj v deželi samo obžalovati. Potem ko so zadnji postopki v Frankfurtu pokazali, da avstrijski poslanci v frankfurtskem parlamentu niso zmožni preprečiti odločitve, ki bi ogrožale nadaljnji obstoj Avstrije v Nemški zvezi držav, prosijo vladarja, da odpokliče avstrijske poslance iz frankfurtskega parlamenta."* Poziv cesarju za odpoklic poslancev iz Frankfurta je sprejel tudi izredni občni zbor ljubljanskega Slovenskega društva. Prav tako so v štajerskem provizoričnem deželnem zboru razpravljali o teh določbah osnutka nemške državne ustave, vendar večina ni podprla protesta proti omenjenim sklepom nemške narodne skupščine. Zganilo se je tudi notranje ministrstvo in 11. decembra 1848 prepovedalo vsako dopisovanje c.-kr. oblasti z državnim ministrstvom v Frankfurtu in objavljane sklepov frankfurtske narodne skupščine ter državnih zakonov brez njegove odobritve. Ko pa je nemška narodna skupščina sprejela ustavo ter zakon o ustanovitvi provizorične centralne oblasti

za Nemčijo, je avstrijska vlada odpoklicala (5. aprila 1849) svoje poslance iz Frankfurta in s tem rešila vprašanje odnosa do Nemčije in obstoj monarhije.²⁹

V Avstriji je nova ustava z dne 4. 3. 1849 med uvodnimi določili navajala enakopravnost vseh narodov. Vsak narod ima nedotakljivo pravico do ohranjanja in negovanja svoje nacionalnosti in jezika. Med državljanskimi pravicami pa je navajala pravico svobodne izbire bivališča, ukinitev odvisnosti vseh vrst, podložniške ali služnostne vezi, enakost pred zakonom, enako dostopnost usposobljenim do javnih služb, varstvo lastnine, pravico do pridobivanja nepremičnin ter izvajanja pridobitnih dejavnosti in prost pretok premoženja znotraj državnih meja. Kar zadeva sodno oblast je ustava določala samostojnost sodišč, izvrševanje sodstva le po državnih organih, varovanje sodnikov pred odpustitvijo z dela ali premestitvijo, ločenost in medsebojno neodvisnost sodstva in uprave, javnost in ustnost sodnih postopkov, akuzatorno načelo v kazenskih postopkih, razsojanje porotnih sodišč v vseh težkih hudodelstvih ter pri političnih in tiskovnih prestopkih. Patent o političnih pravicah, izdan hkrati z ustavo (veljal je le za avstrijski del države) je zagotavljal versko svobodo, neodvisnost Cerkev in verskih skupnosti pri upravi njihovega premoženja in njihovih lastnih zadev, znanstveno svobodo, pravico do osnovne izobrazbe tudi za manjšinske narode v maternem jeziku, pravico do peticije, svobodnega izražanja, zbiranja in ustanavljanja društev, pravico do osebne svobode, ki jo je mogoče omejiti le z zakonom, ter nedotakljivost stanovanja in pisemsko tajnost.³⁰

V bistvu je šlo za iste pravice, kot jih je navajala že ustava iz leta 1848, vendar je časopis Laibacher Zeitung poudarjal, ko je s tem seznanjal bralce, da so to nove stvari za Avstrijo. Precej zanimanja je vzbudila tudi prva javna obravnava tiskovnega sodišča s porotniki v Ljubljani 10. maja 1849. V zvezi z novo ustavo je Laibacher Zeitung objavil prispevek o nujnosti uvedbe slovenskega jezika pri sodiščih na Kranjskem. Naj dodamo, da sta tudi državni zakonik in vladni list s 1. novembrom 1849

ment-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 69; Laibacher Zeitung 25. 11. 1848; 16. 1., 18. 1. 1849.

²⁹ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 58; RGBl 1849, št. 19; Laibacher Zeitung 27. 4., 18. 11., 23. 11. 1848; Franz Ilwof, Der provisorische Landtag des Herzogthums Steiermark im Jahre 1848, Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark 4/2, Graz 19001, str. 135.

³⁰ RGBl 1849, št. 150, 151; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 69.

začela izhajati v slovenščini. Za izvedbo omenjenih določb pa so bile potrebne številne zakonske spremembe. Tako je patent z dne 17. 3. 1849 o izvajanju pravice do svobodnega združevanja in zbiranja že razlikoval med nepolitičnimi društvi za znanstvene, humanitarne in dobrodelne namene ter med političnimi društvi. Zaradi uvedbe ustnega in javnega sodnega postopka ter porotnih sodišč je vladar podpisal nov provizorični zakon o kazenskem postopku in nov predpis o delovnem področju in pristojnostih sodišč v civilnopravnih zadevah.³¹

Državna ustava je načelno obdržala obliko decentralizirane enotne države z določeno federalizacijo v obliki ustavnega osnutka državnega zbora. Enako se je odločila za kronovine kot edino delitev države. Kot kronovine na Slovenskem našteva vojvodino Štajersko in kraljestvo Ilirija, sestavljeno iz vojvodine Koroške, vojvodine Kranjske, poknežene grofije Goriške in Gradiščanske, mejne grofije Istre ter mesta Trst z okolico. Ministrstvo za notranje zadeve je že 11. marca 1849 pozvalo celovškega in beljaškega okrožnega glavarja, naj odtlej do nove organizacije deželnih oblasti pošiljajo na gubernij v Ljubljano le pritožbene zadeve ter primere, o katerih je po obstoječih predpisih pristojen odločati deželni urad. V vseh preostalih političnih zadevah pa je okrožni urad v Celovcu za kronovino Koroško deželna oblast in mora kot tak poslovati z ministrstvom ter bo od njega dobival tudi zahteve. S tem je bila že nakazana rešitev, da bo kraljestvo Ilirija razdeljeno na več državnih kronovin.³²

Naslednji mesec je Laibacher Zeitung ugotavljal, da je bil Trst razglašen za samostojno deželo ter pripomnil, da bo narod šele tedaj, ko bo uveden deželni davek, lahko izrekel pravo sodbo o smiselnosti izločitve vsake stare deželice kot lastne kronovine. Glede Istre, Goriške in Gradiščanske pa je notranje ministrstvo pripravilo osnutek patenta, po katerem bi se te združile s Kranjsko v eno kronovino. Temu so sledili protesti iz tamkajšnjih italijanskih krogov, ki so si prizadevali za položaj kronovine in deputacije iz Istre in Goriške so se na Dunaju potegovale za priznanje samostojnosti. Dunajski časopis Die Presse je objavil članke, ki naj bi dokazovali, da je Istra večinoma italijanska dežela in da bi bila priključitev Kranjski protinaravno

kulturno nazadovanje. Na to se je odzval Laibacher Zeitung in objavil referat gubernijskega svetnika pl. Kreizberga, iz posvetovanja o osnutku kranjske deželne ustave. Ta je utemeljeval, da ima Kranjska polno in nezastarano pravico do območij, ki so bila prvotno sestavni deli prave vojvodine Kranjske, in sicer v območju pazinskega okrožja na celotni sedanjosti okraj Podgrad in dele sedanjega koprškega okraja (prej okraja Fünfenberg in Socerb) ter na staroavstrijsko Istro, ki je bila že 1374 vključena v Kranjsko in je pri Kranjski ostala do 1809, to je na sedanje okraje Belaj, Volosko ter Pazin; v območju goriškega okrožja pa na celotno ozemlje nekdanjega okraja Devin. *"Reintegracija je sveta pravica vsakega naroda, ki se ji tudi Kranjska ne more odreči", "razdelitev države je treba tudi pri Kranjski vrniti na častljivo osnovo zgodovine."* Kranjska se tudi ni nikoli po svojem doslej zakonitem predstavištvu, stanovih, odpovedala temeljni pravici do reintegracije svoje dežele, marveč jo je pogosto in ob različnih priložnostih skušala uveljaviti. Če bodo na Dunaju upoštevali omenjene želje iz Istre in Goriške, bi se to brez kršitve kranjskega deželnega prava lahko zgodilo le z deli dežele, do katerih nima Kranjska pravice, to je do nekdanje Beneške Istre – obrežnega pasu od Milj do Plomina ter kvarnerskih otokov – in pravega ozemlje goriške in gradiščanske grofije vključno z nekaj bivšimi beneškimi enklavami. Dodal pa je, da bi imela tudi združitev istrskega primorja ter preostanka goriškega okrožja s Kranjsko tako z državnega kot narodnostnega stališča številne prednosti. Ni dvomil, da jedro prebivalstva obeh okrožij taki združitvi ne nasprotuje. To jedro je v Istri in na kvarnerskih otokih, razen v bivših beneških mestih, izključno slovansko, prav tako približno sedem osmin goriškega okrožja. Peticije iz bivših beneških primorskih mest utegnejo zelo verjetno imeti osnovo v italijanskih težnjah, ki so jim temelj zelo škodljive skomine in so v nasprotju s pomembnimi državnimi razlogi.

Kreizbergove trditve je Laibacher Zeitung še podkrepil s statističnimi podatki in se pri tem skliceval na brošuro, ki jo je tedaj objavil Peter Kozler na Dunaju *Das Program der Linken des österreichischen Reichstages, mit Rücksicht auf Slowenisch- und Italienisch-Österreich*.³³

³¹ RGBl 1849, št. 171; 1850, št. 25, 237; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 134; Laibacher Zeitung 5. 4. 7. 4., 15. 5., 24. 5., 31. 5. 1849.

³² RGBl 1849, št. 261; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 76; Laibacher Zeitung 15. 3. 1849.

³³ Laibacher Zeitung, 28. 4., 1. 5., 6. 6., 28. 6., 30. 6., 5. 7., 7. 7., 10. 7., 14. 7. 1949; Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči 25. 5., 27. 6., 4. 7., 11. 7., 15. 8. 1849; Granda: Prepis o nacionalni in državnopравни pripadnosti Istre, str. 66–74; Pleterski: O brošuri Petra Kozlerja, str. 379–384.

Upanja, da bodo uresničene slovenske želje, je bilo kmalu konec. Minister Alexander Bach je popustil italijanskim zahtevam in v cesarski uredbi o organizaciji sodišč v Koroški in Kranjski kronovini z dne 26. 7. 1849 je bilo območje Kranjske določeno v dotedanjem obsegu. Po mnenju Laibacher Zeitunga je bila taka odločitev nepričakovana ter je povzročila veliko bolečino. *"Prižadalo nas je, da so bili naši interesi tako malo upoštevani"* ter poudaril, *"da je šlo za to, ali bo Kranjska posebna kronovina in bo s tem naš narod še bolj razkosan; ali bo Kranjska omejena sama nase, nasproti drugim močnim kronovinam in bo zaradi svoje neznatne populacije in kot posledica tega zaradi neznatnega zastopstva v državnem zboru, skoro popolnoma izginila; ali da naj združena s Primorjem zasleduje naravno pot združitve z istovrstnimi, ter po svojem zastopstvu v državnem zboru zavzame spoštovanja vreden položaj. Nadalje je šlo za to, ali bomo našo pravico na višji stopnji morali iskati doma ali v neki tuji deželi. Vprašanja so sedaj odločena: Kranjska je posebna kronovina, in višje deželno sodišče ima sedež v Celovcu."* Teža odločitve je bila pravilno ocenjena, ker je imela daljnosežne posledice, posredno tudi na oblikovanje slovensko-hrvaške meje. Pokazalo pa se je, da tedanji slovenski vodilni krogi, še posebej glede na lastno sestavo in usmeritev, niso bili kos težnjam *"historičnih"* narodov. Bralce pa je Laibacher Zeitung tolažil s sporočilom, da naj bi bil ljubljanski občinski svet poslal vladi peticijo za združitve s Primorjem, za dodelitev lastnega višjega deželnega sodišča ter ustanovitev univerze v Ljubljani. Te zahteve je nadalje utemeljeval dr. Ahačič v posebnem članku, sklicujoč se na stare deželne pravice.³⁴

Formalno je bilo oblikovanje kronovin v Primorju končano s cesarskim sklepom z dne 1. 10. 1849 o organizaciji političnih upravnih oblasti, po katerem je mesto Trst s svojo okolico dobilo položaj državnega neposrednega mesta, pri katerem so samoupravne enote sovpadale (krajevna oziroma okrajna občina z okrožno in deželno), v administrativnem oziru pa je bilo neposredno podrejeno namestniku. Dotedanje goriško in istrsko okrožje so združili v eno kronovino, obsegajočo grofiji Goriško in Gradiščansko ter mejno grofijo Istro s skupnim deželnim zborom; ta naj bi se sestajal v Gorici. Za tako odločitev naj bi govorilo geografsko oblikovanje dežele, ki se v svojem naklonu in v vseh smereh prometa obrača proti morski obali, na njeni dotedanji administrativni zvezi, kakor tudi na okoliščini, da so v vseh njenih glavnih delih analogne nacionalne zmesi, čeprav ne vedno

v enakem razmerju. Interes ter potrebe Trsta kot najpomembnejšega pristanišča in tržišča monarhije pa naj bi bili povsem posebne vrste. Z novim položajem Trsta bi se izognili tudi nevarnostim in škodi, ki bi se mestu pripetila v primeru njegove podreditve drugemu deželnemu zastopstvu s povsem drugačnimi interesi.³⁵

Avstrijske kronovine so dobile po marčni ustavi enotno ureditev, za vsako od preostalih ozemelj (Ogrska, Galicija, Benečija, Lombardija) pa je bila predvidena posebna deželna ustava. Dotedanje stanovske ustave so bile izrecno odpravljene. Po drugi strani pa je bila celotna država odtlej enotno pravno območje. Federalistični element je bil omejen na zakonodajno oblast. Zakonodaja je bila namreč v državnih zadevah dodeljena državnemu zboru, v deželnih pa deželnim. V obeh primerih pa je bila za veljavnost potrebna sankcija cesarja kot skupnega državnega organa, ki je imel pravico do absolutnega veta. Sicer je bil deželam priznan delež tudi pri zakonodaji državnega zbora v okviru gornjega doma.

Za državni zbor je bil določen sistem dveh zbornic, obe pa naj bi bili oblikovani na podlagi volitev. Zgornji dom naj bi sestavljali poslanci posameznih dežel, deloma izvoljeni izmed najvišje obdavčenih, poleg teh pa še po dva člana, ki bi ju volili posamezni deželni zbori s cenzusom. Spodnji dom kot ljudsko predstavništvo naj bi oblikovali z neposrednimi volitvami na podlagi davčnega ali drugega cenzusa. Volitve naj bi bile ustne in javne.

Kot po državnozbornem osnutku ustave je izvršna oblast pripadala izključno cesarju, ta jo je izvajal po odgovornih ministrih in njim podrejenimi uradniki. Cesar je imenoval in odpuščal ministre in nastavljal uradnike v vseh vejah državne službe. Ustava je posebej poudarjala, da je izvršna oblast v vsej državi in v vseh deželah le ena in nedeljiva. Pristojna je bila tudi za izvajanje vseh sklepov deželnih zborov; ni bilo nobene vrhovne deželne uprave na podlagi deželnemu zboru odgovorne oblasti, marveč je pristojnosti deželnega zastopstva izvajal deželni zbor sam ali pa izmed njegovih članov izvoljeni deželni odbor. Ob kroni in izvršni oblasti je bil postavljen državni svet kot posvetovalni organ.

Zmanjševanje obsežnega funkcijskega in upravnega monopola državne uprave naj bi omogočala samouprava. Po ustavi naj bi imela občina neodtujljive pravice, ki jih je ustava vrednotila kot temeljne pravice, tako volitev svojih zastopnikov,

³⁴ RGBI 1849, št. 340; Laibacher Zeitung, 11. 8., 14. 8., 16. 8. 1849.

³⁵ RGBI 1849, št. 420.

sprejemanje novih članov v občinsko zvezo ter samostojno upravljanje lastnih zadev. Kot samoupravne enote je poleg občin predvidevala še okrajne in okrožne občine.³⁶

Vlada si je postavila za cilj oblikovanje močne centralne oblasti s času primernimi reformami pravosodja in uprave ter avtonomnih občin in samostojno se razvijajočih dežel. Prvi koraki za novo organizacijo državnih organov v deželah so bili narejeni že pred začetkom delovanja vlade kneza Schwarzenberga. Dekret takratnega pravosodnega ministra Sommaruge z dne 20. 9. 1848 je prinesel temeljne poteze prihodnje ureditve pravosodja v avstrijskih državah. Redna sodišča naj bi bila okrajna, zborna okrajna, višja deželna sodišča in vrhovno sodišče. Razvrstitev sodišč v stopnje je bilo le deloma podobna tisti, ki je bila uzakonjena v naslednjem letu. Za pripravo nove ureditve je pravosodni minister poslal v dežele komisarje za lokalizacijo in organizacijo, ki so morali izvesti pripravljala dela za reorganizacijo celotnega sodnega sistema ter posebno za ugotovitev bodoče sodne teritorialne razdelitve. Štajerski provizorični deželni zbor je želel pospešiti začetek del na upravnem področju in je 6. novembra 1848 sklenil prositi ministra za notranje zadeve, da omenjenim komisarjem dodelijo politične komisarje, ki bi izvedli politično, tj. upravno okrajno razdelitev; najprej pa naj bi začeli pripravljati občinsko razdelitev.³⁷

Novi notranji minister grof Stadion je v sklopu priprav na reformo in novo razdelitev bodočih oblasti najprej poskrbel za disciplino med uradništvom. Vso oblast v gubernijah je z nedeljeno odgovornostjo poveril deželnim predstojnikom z nalogo, naj odstranijo vse uradnike, ki menijo, da se ne morejo pridružiti usmeritvi ministrstva, ali pa, da so za to nesposobni (28. 11. 1848). Še pred objavo marčne ustave pa je tudi seznanil deželne predstojnike (8. 2. 1849 guvernerja Ilirije Leopolda grofa Welsersheimba) z načeli, po katerih je nameraval izvesti politično administrativno razdelitev dežel, organizacijo oblasti ter občin. Hkrati je naročil, da sestavijo svet iz uradnikov, ki so bili izkušeni v političnem uradnem poslovanju, jim je bil znan duh novih institucij in so se v deželi dobro spoznali, ter da takoj začno priprave na administrativno razde-

litev in uvedbo občinske organizacije. Nujno je namreč potrebno, da se hkrati in v soglasju z deli pravosodnih komisij začno tudi ta pripravljala dela.³⁸

Kot izhodišče je grof Stadion postavil občino. Kjer je bila katastrska izmera že končana – tak primer je bil v Primorju, na Kranjskem in Koroškem – naj katastrske občine določijo kot krajevne občine. Le na ta način bo mogoče doseči, da bo imela vsaka občina sklenjeno ozemlje; to je bilo za ureditev zemljiških knjig in predpisovanje davkov nezogibno. Kjer pa katastrska izmera še ni bila končana, naj bi se držali načela, da se prizna dejansko obstoječa krajevna občina kot taka, pri čemer naj bi bile kar se da upoštevane okoliščine, ki so bile kot vodilo pri katastrski izmeri občin, namreč sklenjenost ozemlja. Občine naj bi se na osnovi svojih naravnih okoliščin in medsebojnih razmerij združevale v župe (*Gau*). Zato je bila nadaljnja naloga sveta pripraviti na osnovi krajevnih razmer načrt razmejitve žup tako na karti kot v obliki preglednice o površini in številu prebivalstva ter določiti njihov sedež. Poznavanje prebivalstva župe je bilo potrebno, ker naj bi bilo osnova za izračun števila odbornikov, ki bi sestavljali okrožni zastop.

Nadalje so morali začeti razmejevati politične, tj. upravne okraje. V interesu državne uprave in potrebne skladnosti pri delovanju administrativnih oblasti in sodišč je bilo potrebno – tako grof Stadion – da se meje obojih okrajev pokrivajo. Čeprav bodo morali imeti po naravi stvari politični okraji na splošno večji obseg kot sodni, so morali kot pravilo upoštevati, da posamezni sodni okraji ne smejo biti razdeljeni na več političnih okrajev; po pravilu bi moral zato en politični okraj obsegati dva ali več sodnih okrajev. Velikosti posameznih političnih okrajev na splošno ni bilo mogoče natančno enotno določiti, vendar je veljalo kot pravilo, da mora vsak okraj obsegati približno 50.000 prebivalcev, z izjemo tistih območij, na katerih so manjše številno prebivalstva in večje terenske ovire zahtevale manjše okraje. Čez štiri mesece (18. 6. 1849) pa je notranji minister že objavil osnutek organizacije sodišč in političnih upravnih oblasti v kronovini Kranjski.³⁹

³⁶ RGBl 1849, št. 150; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 69; Laibacher Zeitung 10. 3. 1849; Brauner: Die Verfassungsentwicklung in Österreich, str. 125–128.

³⁷ Amtsblatt zur Laibacher Zeitung 10. 10. 1848; Vilfan: Organizacija sodišča leta 1849 in narodnostne meje, str. 169–171; Ilwof, Der provisorische Landtag, str. 125–129.

³⁸ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 30, št. 259; Laibacher Zeitung 16. 12. 1848; Žontar: Uvedba okrajne uprave na Kranjskem leta 1849, str. 529.

³⁹ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 147; Žontar: Uvedba okrajne uprave na Kranjskem leta 1849, str. 530.

Obsežna pripravljala dela so ustvarila potrebno podlago za objavo organizacijskih predpisov. V prepričanju, da so občine dejansko temeljni kamen celotnega državnega organizma, je cesar kot prvo 7. marca 1849 podpisal provizorični občinski zakon, ki je bil že od začetka leta v javnosti, saj ga je 4. januarja objavil tudi Laibacher Zeitung. Odbor štajerskega provizoričnega deželnega zbora je poslal ministru za notranje zadeve protest, da vsebuje zakon preštevilen nadzor in ovira občine pri svobodnem poslovanju, da je pri presoji zakonske celote čutiti bojazen pred preveliko centralizacijo ter da bodo odpravljeni deželni zbori. Temeljna značilnost zakona je bila ločitev občinskega področja dejavnosti v naravno in preneseno. Naravno področje dejavnosti je obsegalo vse, kar je najprej zadevalo interes občine in je bilo znotraj njenih meja povsem izvedljivo. Temu nasproti je preneseno področje dejavnosti obsegalo opravljanje javnih zadev, ki jih je občini delegirala država. O zadevah naravnega področja dejavnosti je odločal občinski odbor, za zadeve prenesenega pa je bil pristojen župan.

Zakon je poznal tri vrste samoupravnih enot – "občin" –, poleg krajevnih še okrajne in okrožne. Med krajevnimi in obema preostalima tipoma občin je obstajala velika razlika. V nasprotju s krajevno občino, okrajnimi in okrožnimi občinami ni pripadalo preneseno področje dejavnosti. Njihove naloge so zadevale po eni strani interese okraja oziroma okrožja in po drugi strani skupne interese več podrejenih občin, vendar le glede njihovega naravnega področja dejavnosti. Razlika je bila tudi v tem, da naj bi organe okrajne kot okrožne občine vsakokrat oblikovali organi podrejenih občin, okrožne občine torej ne bi volili prebivalci okrožij. Realizirane so bile le krajevne občine, ne pa tudi okrajne in okrožne. Predstavništvo krajevne občine je bil voljeni občinski odbor. Ta je iz svojega okolja izvolil občinsko predstojništvo, ki so ga sestavljali župan in najmanj dva občinska svetnika. Volitve so bile ustne in javne, volilni upravičenci so bili občani in določeni pripadniki občine, v imenu žena so lahko volili moške.⁴⁰ Za deželna glavna in okrožna, lahko pa tudi druga pomembna mesta, je bilo predvideno, da dobijo z zakonom lastno "ustavo".⁴¹

Sledil je predpis o novi organizaciji sodišč. Temeljne poteze nove sodne ureditve, ki jih je potrdil cesar 14. junija 1849, so predvidevale okrajna sodišča, okrajna zborna sodišča, deželna sodišča, kavzalna sodišča, višja deželna sodišča ter vrhovno in kasacijsko sodišče, njihove pristojnosti ter instančni postopek v civilnih zadevah in kazenskem sodstvu. (Z organizacijskim zakonom za sodišča z dne 28. 6. 1850 so bila kavzalna sodišča združena z deželnimi sodišči v skupino, ki se je glasila: deželna sodišča s trgovinskimi in rudarskimi senati ter trgovinska sodišča). Kot posledica akuzatornega načela v kazenskih zadevah so bila vpeljana državna pravdnitva (tožilstva). Pri višjih deželnih sodiščih ter pri vrhovnem in kasacijskem sodišču je bil nastavljen generalni državni pravdnik (generalni prokurator), pri deželnih sodiščih pa državni pravdniki (državni prokuratorji).⁴²

S cesarskimi uredbami je bila nato določena razmejitev območij sodišč v posameznih deželah skladno z novo občinsko in politično razdelitvijo (25. 7. 1849 na Štajerskem, 26. 7. 1849 na Koroškem in Kranjskem, 1. 8. 1849 na Goriškem in Gradiščanskem z Istro ter v mestu Trst z okolico). Štajersko so po dogovoru z notranjim ministrstvom o politični delitvi dežele razdelili na 67 okrajnih sodišč (od teh jih je bilo 16 prvega razreda in obenem okrajnih zbornih kazenskih sodišč) z deželnimi sodišči v Leobnu, Gradcu in Celju. Pravosodni minister dr. Alexander Bach (21. 11. 1848 je zamenjal Sommarugo) je ugotavljal, da je bilo treba pri razdelitvi na deželna sodišča upoštevati različnost teritorija, panoge pridobitnih dejavnosti in narodnost prebivalcev. Tako so celjskemu deželnemu sodišču dodelili južni del Štajerske, po večini s Slovenci naseljeno območje Drave in Save, to je dotedanje celjsko okrožje skupaj z južnim delom dotedanjega mariborskega okrožja, ki je bilo naseljeno skoraj izključno s Slovenci. Izbira Celja za sedež deželnega sodišča, v katerem *"je dobila slovenska narodnost svoje najodličnejše zastopstvo, je bila nujna posledica načela narodnostne enakopravnosti"*. Pomanjkljivost njegove "nesrediščne" lege je v veliki meri odpravljala lahka dostopnost, ki jo je zagotavljala skozi območje deželnega sodišča speljana železnica. Gradec je bil določen kot sedež višjega deželnega sodišča.⁴³

⁴⁰ RGI 1849, št. 170; Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien 31, št. 100, 132; Laibacher Zeitung 4. 1., 18. 1., 2. 6. 1849; Polec, Uvedba občin na Kranjskem 1849/50, str. 686–728.

⁴¹ Občinski red za Ljubljano: LGBI 1849, št. 276; Kambič: Pravni in praktični vidiki ljubljanske občinske avtonomije, str. 150–151, 157.

⁴² RGI 1849, št. 278; 1850, št. 258; Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje, str. 171; Ogrizek: Sodstvo v letih 1848–1918, str. 139–147.

⁴³ RGI 1849, št. 339; Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje, str. 173–175.

Koroško so razdelili na 29 (od teh jih je bilo 5 prvega razreda in obenem okrajnih zbornih kazenskih sodišč) z deželnim sodiščem v Celovcu, Kranjsko pa na 32 okrajnih sodišč (od teh jih je bilo 7 prvega razreda in obenem okrajnih zbornih kazenskih sodišč) z deželnima sodiščema v Ljubljani in Novem mestu. Pravosodni minister dr. Alexander Bach je ugotavljal, da na Koroškem jezikovne meje med nemško in slovensko govorečim prebivalstvom ni bilo mogoče upoštevati pri sodni razdelitvi, *"ker nista obe ljudstvi niti geografsko, niti glede na promet ali siceršnje interese ločena."* Kranjsko pa je bilo treba jezikovo obravnavati kot celoto. Višje deželno sodišče je bilo za obe deželi skupno, in to v Celovcu.⁴⁴

Goriško in Gradiščansko, Istro in mesto Trst z okolico so razdelili na 30 (od teh jih je bilo 7 prvega razreda in obenem okrajnih zbornih kazenskih sodišč) z deželnimi sodišči v Gorici, Trstu in Rovinju. V Trstu je bilo poleg višjega deželnega sodišča tudi trgovinsko in pomorsko sodišče. Zaradi notranje povezanosti deželnih delov tako geografsko kot gospodarsko, zaradi nagnjenja ljudstev, velikega vpliva, ki ga je imelo trgovsko mesto Trst na interese ter promet sosednjih deželnih delov, pri določitvi območij sodišč višje stopnje niso smeli upoštevati dotedanje meje okrožij. Razdelitev sodnih območij po jezikovnih mejah ni bila izvedljiva, ker so v teh deželnih delih bivali Slovani in Italijani med seboj pomešano. Tako je le Štajerska dobila v skladu z etničnimi načeli oblikovana okrožja.⁴⁵

Konkretno organizacijsko izvedbo so naložili deželnim komisijam za uvedbo sodišč. Nova sodišča so morala začeti delovati 1. 7. 1850. Znatno breme, ki ga je povzročila nova sodna ureditev za državo v primerjavi s stroški za prejšnjo ureditev, je pravosodni minister upravičeval z zagotavljanjem zanesljivega, neodvisnega in učinkovitega izvajanja sodstva, ki bo ustrezalo potrebam dežele in zahtevam časa.

Temeljne poteze za organizacijo političnih upravnih oblasti, ki jih je potrdil cesar 26. junija 1849, so predvidele na čelu uprave političnih okrajev okrajne glavarje, na čelu uprave okrožij okrožne predsednike in na čelu uprave posameznih kronovin namestnike. Okrajni glavar je moral upravljati nižje politično poslovanje, to pa je predstavljalo z zakoni modificirano področje dotedanjih političnih

gosposk in okrožnega urada. Težišče upravne dejavnosti pa je bilo preneseno v okrožja: pritožbe proti odločitvam okrožnih predstojnikov je bilo treba poslati notranjemu ministrstvu. Ker je postalo sedaj okrožje najpomembnejše, so ustvarili večja okrožja. V manjših deželah, ki se niso delila na okrožja, pa so namestnikom obenem zaupali funkcijo okrožnega predstojnika. Avtor Temeljnih potez, notranji minister grof Stadion, ki pa ga je pri objavi predpisa zaradi bolezni nadomestil pravosodni minister dr. Aleksander Bach kot začasni notranji minister (dejansko je bil imenovan za notranjega ministra 28. 7.), je v tem videl možnost, kako bi historične deželne enote odpravili v korist moderne upravne strukture. Tako so se obstoječe tradicionalne dežele sicer ohranile, ne pa njihova vloga kot moderne srednje upravne ravni. To so spoznali tudi štajerski deželni stanovi; odbor provizoričnega deželnega zbora je prosil notranje ministrstvo, naj nova okrajna glavarstva neposredno podredi namestništvu, glede predlaganih okrožnih predstojništev pa počaka, da bo naslednji deželni zbor, sklican na temelju državne ustave, dokončno odločil skupaj z vladarjem o provizoričnem občinskem redu in obstoju okrožnih občin.⁴⁶

S cesarskimi sklepi je bila nato določena organizacija političnih upravnih oblasti v posameznih kronovinah (13. 8. 1849 za Štajersko, Koroško in Kranjsko, 1. 10. 1849 pa za Trst z njegovo okolico, v grofijah Goriški in Gradiščanski ter v mejni grofiji Istri), in sicer po načelih, ki so jih predpisali za Češko (31. 7. 1849). Ta so poudarjala, da politični okraj ni neka samovoljno oblikovana administrativna enota, marveč predvsem na skupnosti interesov temelječ poglavitni dejavnik občinskega življenja, ki najde v okrajnem odboru in na višji stopnji v okrožnem zastopu svoje naravno predstavninstvo. V vojvodini Štajerski je bil za sedež namestništva določen Gradec. Skladno z območji deželnih sodišč so Štajersko razdelili na tri okrožja, od katerih je eno obsegalo Zgornjo Štajersko (dotedanji judenburško in bruško okrožje), drugi Srednjo Štajersko (dotedanje graško okrožje z nekaterimi deli mariborskega okrožja) in tretji Spodnjo Štajersko (dotedanje celjsko okrožje skupaj z južnim delom mariborskega). Glede na pomen mest, ugodno lego ob glavnih rekah dežele ter prometne povezave so bili določeni kot sedeži okrožnih predstojništev Bruck, Gradec in Maribor. Pri izbiri teh mest so upoštevali njihov pomen, ugodno lego ob glavnih

⁴⁴ RGBl 1849, št. 340; Laibacher Zeitung 7. 8. 1849; Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje, str. 175–182.

⁴⁵ RGBl 1849, št. 343; Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje, str. 182.

⁴⁶ RGBl 1849, št. 295; Laibacher Zeitung 30. 10. 1849; Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje, str. 172.

rekah dežele ter prometne povezave. Za Štajersko je bilo predvidenih 19 okrajnih glavarstev, njihova območja pa določena na osnovi sodnih okrajev.

Za Koroško je bil določen Celovec, za Kranjsko pa Ljubljana kot sedež namestnika. Zaradi manjše razsežnosti in enakih interesov njenega prebivalstva delitev Koroške na okrožja niso šteli za potrebno, prav tako ne delitve Kranjske, in to niti zaradi teritorialne razsežnosti niti zaradi števila prebivalstva ali različnih interesov. Na Koroškem naj bi bilo sedem okrajnih glavarstev, na Kranjskem pa deset.⁴⁷

Za Trst ter kronovino Goriško z Gradiščansko in Istro je bil določen sedež skupnega namestnika v Trstu, ki je postal istočasno tudi šef pomorskega gubernija, pristojnega za pomorske zadeve, obsegajoče pomorsko zdravstvo, pristaniške zadeve, patentiranje ladij in konzularne zadeve. Dežela Goriška z Gradiščansko in Istro se je delila na dve okrožji, eno sta tvorili grofiji Goriška in Gradiščanska, drugo pa mejna grofija Istra. Za začetek je bil določen le uradni sedež okrožnega predstojništva v Gorici. Goriško-gradiščansko okrožje je obsegalo 4, istrsko pa 7 okrajnih glavarstev.⁴⁸

Za konkretno izvedbo politične organizacije v deželah so bile imenovane deželne komisije, ki so morale delovati v soglasju s komisijami za uvedbo sodišč. Medtem ko so izvajali pripravljala dela za uvedbo politične organizacije, so morali poskrbeti tudi za konstituiranje občin na osnovi občinskega zakona.⁴⁹

Nove politične oblasti so morale začeti delovati 1. 1. 1850, nova sodišča pa 1. 7. 1850.⁵⁰ Po razrešitvi reklamacij je namestništvo za Kranjsko 8. 3. 1850 objavilo dokončno deželno razdelitev za Kranjsko po deželnih sodiščih, okrajnih glavarstvih, kazenskih okrajnih sodiščih, okrajnih sodiščih, davčnih uradih, katastrskih občinah in naseljih. Obsežen elaborat je dokaz za ta, kako veliko delo je bilo opravljeno.⁵¹ Istočasno s političnimi, upravnimi in sodnimi oblastmi so ustanovili vojaško organizirane deželne varnostne straže (žandarmerijo) kot policijski organ, ki naj zagotavlja delovanje državnih oblasti. Pri tem so se zgledovali po lombardski žandarmeriji.⁵²

Konec decembra 1849 so bistveni predpogoji, namreč določitev kronovin v okviru opredelitev državne ustave, reforma občin in organizacija uprave že dosegli tako stopnjo, da je vlada napovedala možnost objave deželnih ustav v avstrijskih kronovinah. S cesarskimi patenti z dne 30. 12. 1849 so dobile nato posamezne kronovine oktroirane deželne ustave ter deželne volilne rede. Zakonodajalec je bil postavljen pred težavno nalogo, kako dati deželnim zborom položaj in ureditev, ki bi ustrezala njihovi dvojni vlogi kot zakonodajnemu telesu v državi ter kot avtonomno odločujočemu samoupravnemu predstavništvu višjega reda v deželi ter kako poiskati razmejitev med državno izvršno oblastjo ter med pristojnostmi odločanja in uprave deželnih zastopstev in njihovih organov. Za razliko od državnozbornskega osnutka ustave so bili deželni zbori po marčni ustavi koncipirani kot zastopstva interesov in oblikovani na osnovi neposrednih volitev. Kranjski deželni zbor je štel 32, štajerski pa 60 poslancev. Poslance naj bi volili trije volilni razredi: najvišje obdavčeni v deželi, v volilnem redu navedena mesta, trgi in industrijski kraji ter preostale občine, in sicer okvirno vsak po eno tretjino. Za posamezne volilne razrede je bil določen davčni ali drug cenzus. Volitve naj bi bile vsaka štiri leta in kot državnozbornska in občinska praviloma javne. Deželni zbori so imeli zakonodajno pravico v deželnih zadevah, k tem pa so šteli zlasti poljedelstvo, javne zgradbe (grajene iz deželnih sredstev), dobrodne ustanove in deželni proračun. V okviru državnih zakonov bi smeli izdajati ožja določila o občinskih, cerkvenih in šolskih zadevah ter zadevah oskrbe vojaštva. Za vodstvo deželnega zbora je bil predviden predsednik, ki bi ga poslanci izvolili izmed svojih članov.

Deželni zbor naj bi nadalje izvolil izmed svojih članov deželni odbor, ta pa bi skrbel za upravljanje tekočih zadev, dostavljal poročila in zahteve o deželnih zadevah državnim organom v času, ko deželni zbor ni zasedal, ter skrbel za oskrbovanje deželnega premoženja. Na Kranjskem bi imel 5, na Štajerskem pa 6 članov. Po enega člana bi volili poslanci posameznega volilnega razreda, preostale pa celoten deželni zbor.

Stanovske ustave je marčna ustava razveljavila; tekoče stanovske zadeve so morali do volitev v deželne zbore voditi stanovski poverjeniški kolegiji tako kot pred letom 1848. To je pomenilo, da so odpravili komaj oblikovana provizorična deželna zastopstva.⁵³

⁴⁷ RGBI 1849, št. 352, 373, 374, 375; Laibacher Zeitung 21. 8. 1849; Vilfan: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje, str. 183.

⁴⁸ RGBI 1849, št. 420.

⁴⁹ RGBI 1849, št. 295; Laibacher Zeitung 6. 9. 1849.

⁵⁰ LGBl za Kranjsko 1849, št. 26; 1850, št. 134; Laibacher Zeitung 27. 12. 1849.

⁵¹ LGBl za Kranjsko 1850, št. 92; Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung 24. 11. 1849.

⁵² RGBI 1849, št. 272.

⁵³ RGBI 1850, št. 8 za Koroško, št. 9 za Kranjsko, št. 12 za Štajersko, št. 26 za Goriško-Gradiščansko in Istro; I. Bei-

"Ustava" Trsta (12. 4. 1850) ni primerljiva s preostalimi deželnimi ustavami. Trst je bil občina, kot državno neposredno mesto pa tudi kronovina, zato je imel njegov mestni svet značilnosti deželnega zbora. Njegova sestava je slonela na povsem drugačnih temeljih kot pri preostalih deželnih zbora. Tržaška mestna "ustava" je bila bližja mestom z lastnim statutom.⁵⁴

V letu 1851 je bilo očitno, da se je nadaljnje izvajanje marčne ustave ustavilo. Razpisane niso bile volitve v državni zbor ter v deželne zbore. Dva predpisa sta že nakazovala prehod v neoabsolutizem: po prvem so postali ministri odgovorni izključno monarhu, po drugem je državni svet postal kot kronski svet izključno posvetovalni organ monarha. Prvo je bilo v nasprotju z ustavnimi načeli, drugo pa z intencijami ustave 1849. Hkrati je vladar pozval vlado, da zrelo in preudarno razmisli o obstoju in možnosti izvedbe ustave.⁵⁵ Tri cesarske uredbe z dne 31. 12. 1851 (t. i. silvestrski patenti) so nato tudi formalno končale zgodnjeustavno obdobje.⁵⁶

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana
AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 69
Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich
Amtsblatt zur Laibacher Zeitung
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung
Laibacher Zeitung
Landesgesetz- und Regierungs-Blatt
Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči
Politische Gesetzssammlung
Provinzial-Gesetzssammlung für das Herzogthum Steiermark
Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibcher Gouvernement-Gebiet im Königreiche Illyrien

Literatura

Apih, Josip: *Slovenci in leto 1848*. Ljubljana: Matica slovenska, 1888.

Binder, Iris M.: Der Kärntner Landtag. *Die Habsburger Monarchie 1848–1918* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). VII/2. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 1719–1737.

Brauneder, Wilhelm: Die Verfassungsentwicklung in Österreich 1848 bis 1918. *Die Habsburger Monarchie 1848–1918* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). VII/1, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 69–237.

Cova, Ugo: Der Landtag der reichsunmittelbaren Stadt Triest und ihres Gebietes. *Die Habsburger Monarchie 1848–1918* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). VII/2. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 1919–1949.

Gottsmann, Andreas: Der Reichstag 1848/49 und der Reichsrat 1861 bis 1865. *Die Habsburger Monarchie 1848–1918* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). VII/1, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 569–665.

Grafenauer, Bogo: Slovenski kmet v letu 1848. *Zgodovinski časopis* 2/3 (1848/49), str. 7–68.

Granda, Stane: *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 1995.

Granda, Stane: Prepri o nacionalni in državno-pravni pripadnosti Istre v revolucionarnem letu 1848/49. *Kronika* 37 (1989), št. 1–2, str. 66–75.

Ilwof, Franz: Der provisorische Landtag des Herzogthums Steiermark im Jahre 1848. *Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark* (1900), št. 4/2, str. 1–153.

Kambič, Marko: Pravni in praktični vidiki ljubljanske občinske avtonomije od marčne revolucije do propada monarhije. *Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani* 55 (1995), str. 119–169.

Krošl, Anton: *Zemljiška odveža na Kranjskem*, Ljubljana: s. n., 1941.

Melik, Vasilij: Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem. *Zgodovinski časopis* 2/3 (1848/49), str. 69–134.

Ogrizek, Emica: Sodstvo v letih 1848–1918. *Pravo-zgodovina arhivi I, Prispevki za zgodovino pravo-sodja* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000, str. 139–172.

Pleterski, Janko: O brošuri Petra Kozlerja. *Gestrinov zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: ZRC SAZU, 1999, str. 379–385.

lageheft zum RGBI 1850, str. 3–12; Ilwof: Der provisorische Landtag, str. 145.

⁵⁴ RGBI 1850, št. 139; Cova: Der Landtag der reichsunmittelbaren Stadt Triest und ihres Gebietes, str. 1921–1928.

⁵⁵ RGBI 1851, št. 194, 196, 197.

⁵⁶ RGBI 1851, št. 194, 196, 197; 1852, št. 2, 3.

Polec, Janko: Uvedba občin na Kranjskem 1849/50. *Zgodovinski časopis* 6/7 (1952/53), str. 687–728.

Rahten, Andrej: Der Krainer Landtag. *Die Habsburger Monarchie 1848–1918* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). VII/2. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 1739–1768.

Stöckl, Edith Marko: Der steiermärkische Landtag. *Die Habsburger Monarchie 1848–1918* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). VII/2. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 1683–1718.

Velidova, Ljuba A.: Volitve v avstrijski državni zbor v slovenskih deželah v letu 1848. *Zgodovinski časopis* 40 (1986), str. 431–439.

Vilfan, Sergij: Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje (zlasti na Štajerskem in Koroškem). *Zgodovinski časopis* 42 (1988), str. 165–188.

Vilfan, Sergij: Zemljiška gospodstva. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog*. II. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 75–239.

Žontar, Jože: Uvedba okrajne uprave na Kranjskem leta 1849. *Melikov zbornik* (ur. Vincenc Rajšp et al.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, str. 529–550.

eine Verfassung aus, die am 25. 4. 1848 in Kraft trat. Es folgten Wahlen der Abgeordneten zum Reichstag.

Die erweiterten Landstände mussten nun aus den Vertretern der wichtigsten Landesinteressen, d. h. von Intelligenz, Industrie, nichtadligen Großgrundbesitzern und Bauernstand, provisorische Landtage bilden. Die Wahlen der Abgeordneten fanden im Juni statt. Auf der Tagesordnung der provisorischen Landtage standen vor allem die Grundentlastung, die Gemeindeordnung, die Organisation des Landtags, die Änderungen der Landesverfassungen und die Art und Weise der Entschädigung für die Grundlasten.

Der Reichstag, der zunächst in Wien tagte und nach dem Oktoberaufstand nach Kremsier in Mähren verlegt wurde, stimmte über das Gesetz über die Grundentlastung ab, worauf dieses am 7. 9. vom Kaiser als seine Urkunde unterzeichnet wurde. Die Schlüsselfrage bei der Vorbereitung des Verfassungsentwurfs war die Gliederung der Monarchie. Die Vorschläge, an die Stelle der Länder Departements nach französischem Muster treten zu lassen bzw. die Monarchie nach Volksstämmen zu gliedern, wurden nicht angenommen. Die Mehrheit hielt an der Gliederung des österreichischen Teils der Monarchie in 14 Länder nach dem historischen Grundsatz fest.

Nach der Einnahme Wiens durch die kaiserlichen Truppen und der Thronbesteigung Franz Josephs kam es aufgrund der Bestimmung im Verfassungsentwurf über die Volkssouveränität zu immer größeren Spannungen mit dem Hof. Im März sanktionierte dann der Kaiser die Reichsverfassung, die er dem Ministerrat vorlegte, und löste den Reichstag auf. Die Verfassung sah die Kronländer als einzige Gliederung des Kaiserreichs vor. In den Gebieten mit slowenischer Bevölkerung waren als Kronländer zuerst Kärnten und Triest als reichsunmittelbare Stadt anerkannt. Hinsichtlich Istrien, Görz und Gradisca war zunächst vorgesehen, dass sich diese mit Krain zu einem Kronland vereinigen. Doch Innenminister Alexander Bach, aufgrund des italienischen Widerstands unter Druck, gab nach und bildete aus diesem Gebiet zwei Kronländer: Krain in den damaligen Grenzen und ein die Grafschaft Görz und Gradisca und die Markgrafschaft Istrien umfassendes Kronland. Die Kronländer erhielten gemäß der Reichsverfassung eine einheitliche Ordnung, während für jedes der übrigen Länder eine eigene Landesverfassung vorgesehen war; die bis dahin bestehenden ständischen Verfassungen wurden explizit aufgehoben. Die Gesetzgebung fiel in den Reichsangelegenheiten dem

Zusammenfassung

DIE ANFÄNGE DER VERFASSUNGSMÄßIGKEIT IN SLOWENIEN

Am 13. März 1848 brach in Wien eine Revolution aus, die große Veränderungen der Reichsordnung erforderlich machten. Nach zwei Tagen versprach der Kaiser durch ein Patent eine Reichsverfassung und berief die Landstände ein. Diese tagten nicht mehr in ihrer früheren Kurie, sondern wurden auch mit Vertretern von Städten, nichtadligen Großgrundbesitzern und des Bauernstandes erweitert. Sie behandelten vor allem die Frage der Grundentlastung und auch einige andere Fragen wie die Verbesserung des Justizwesens, des Volksschulwesens und des nationalen Erfordernisses. In Wien tagten die Vertreter der Landstände des österreichischen Teils der Monarchie auf dem ständischen Zentralausschuss und beschäftigten sich vor allem mit der Frage der neuen Landesverfassungen, der Gemeindeordnungen und der Grundentlastung. In Zusammenarbeit mit dem ständischen Zentralausschuss arbeitete die Regierung unter Federführung des Innenministers Franz Baron Pillersdorf

Reichstag und in den Ländern den Landtagen zu, in beiden Fällen war jedoch die Sanktion des Kaisers notwendig. Die vollziehende Gewalt oblag ausschließlich dem Kaiser.

Die Abschaffung der Leibeigenschaft erforderte eine Neuorganisation der lokalen Herrschaftsstrukturen. Am 17. 3. 1849 unterzeichnete der Kaiser ein provisorisches Gemeindegesetz, dem Vorschriften über eine Neuorganisation der Gerichte und Verwaltungsbehörden und im Weiteren die Ordnung der Gemeinden, Bezirksgerichte und Bezirkshauptmannschaften folgten. Einzig die

Steiermark wurde auch in Landkreise gegliedert, wobei die Sprachgrenze zwischen der deutsch- und der slowenischsprachigen Bevölkerung Berücksichtigung fand. Mit dem kaiserlichen Patent vom 30. 12. 1849 wurden den einzelnen Kronländern Landesverfassungen und Landeswahlordnungen aufoktroiert, zu Wahlen in den Reichstag und in die Landtage ist es jedoch nicht mehr gekommen. Drei kaiserliche Anordnungen vom 31. 12. 1851 – die sog. Silvesterpatente – beendeten daraufhin das Frühstadium der Verfassungsmäßigkeit auch in formaler Hinsicht.